

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Минулого року вийшла друком наукова доповідь «Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток»¹ за результатами досліджень науковців відділу економічного зростання та структурних змін в економіці ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», присвячених визначенню основних особливостей структурних трансформацій у національній економіці за період 2000–2014 рр., їхнього впливу на економічний розвиток України у контексті євроінтеграційних процесів та напрямів формування структурної політики держави.

Актуальність дослідження основних структурних трансформацій, їх динаміки, суперечностей і впливу на економічний розвиток зумовлена необхідністю формування цілісного макроекономічного бачення перебігу змін з урахуванням основних тенденцій розвитку світового господарства, які відбулися в останні десятиліття внаслідок посилення інтеграційних і глобалізаційних процесів та проявів кризових явищ, актуалізували зміни в економічному устрої багатьох країн. Тому у доповіді обґрунтовано взаємозв'язок сучасної світогосподарської структури і глобальної фінансово-економічної кризи та передумов і умов перебігу кризових явищ в Україні як базису для формування майбутніх економічних трендів.

Для України залишаються невирішеними й дискусійними питання структурних змін в економіці: формування та інструменти реалізації структурної політики, роль держави у регулюванні структурних трансформацій, поєднання стабілізаційних заходів і структурних реформ для підвищення потенціалу економічного зростання й подальшого розвитку України.

Варто підкреслити, що дослідники визначили макроекономічні диспропорції, які сформувалися внаслідок структурних трансформацій економіки України: надмірну частку споживання та низький обсяг нагромадження, що в умовах національного ринку спричинили необхідність компенсувати надлишок внутрішнього попиту випереджаючим зростанням імпорту; відносно вузьку спеціалізацію зовнішньої торгівлі та високу частку низькотехнологічного експорту, що в умовах відкритості економіки країни сформувало високу залежність економічної динаміки та фінансового становища від кон'юнктури зовнішніх ринків; нарощування обсягів споживчого кредитування в умовах низького рівня інвестицій у модернізацію основних засобів, що призвело до використання кредитних ресурсів для стимулювання імпорту та іпотечного сегмента ринку; несприятливі умови для довгострокового інвестування, які обумовили переважаючу інвестиційну привабливість секторів з високою ліквідністю та швидким обігом і випереджаючі темпи розвитку секторів експортної діяльності.

Окремі розділи доповіді присвячено характеристиці структурних змін у національному багатстві та промисловому секторі, на ринку капіталу, зрушенням в інвестиційному забезпеченні та інноваційно-технологічному розвитку країни.

Зокрема виявлено досить загрозливі для України (країни із структурними особливостями національного багатства, що властиві країнам з низьким і середнім рівнем доходу) наслідки реалізації так званого «ресурсного прокляття» – низької віддачі від ресурсного капіталу.

Авторами визначено, що проблеми розвитку промисловості України пов'язані із ситуативністю, фрагментарністю, нецілеспрямованістю, пролобістськістю, стратегічною невиразністю державної політики щодо розвитку галузі. Порівняно з відомими нормативними моделями за

¹ Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2015. – 304 с.

своїм характером та інструментарієм ця політика значною мірою відповідає «вертикальній» («жорсткій») моделі, у форматі якої держава надавала пряму підтримку окремим (пріоритетним) галузям промисловості, що не поліпшило стан галузей ні з точки зору модернізації виробничих потужностей, ні з точки зору покращення фінансових результатів їхньої діяльності. Високорозвинуті країни взяли на себе роль створення та контролю в своїх інтересах технологічних ланцюгів світової активності з виробництва та просування на світовий ринок певних продуктів чи послуг. Стратегічною метою України є вмонтування своїх виробництв у ланки з високою доданою вартістю. Тому формування адекватної моделі промислової політики для розбудови промислового комплексу в Україні повинно враховувати зовнішні обмеження та ризики для вітчизняної промисловості, зумовлені розвитком світової економіки, основною рисою якої є наростаюча глобалізація, в якій кожній країні відведена своя роль і спеціалізація, значною мірою зумовлена станом і науково-технічним рівнем промислового виробництва.

Нова довга науково-технологічна хвиля, що формується сьогодні у світі на основі інноваційних продуктів і технологій VI технологічного укладу, генерує процеси переструктурування світового промислового виробництва, створення нових галузей і ринків. Для України це загрожує втратою зовнішніх несировинних ринків і консервацією сировинної спеціалізації через технологічну відсталість власного виробництва та його неготовність задовольняти попит на продукцію нового укладу.

Подальша інтенсифікація та індустріалізація світового сільськогосподарського виробництва для вирішення проблем продовольчого забезпечення населення світу стимулює зростання попиту на промислову продукцію сільськогосподарського призначення та машинобудування й агрохімії. Ця тенденція надає Україні шанс розвинути власне сільське господарство та сектори промисловості, пов'язані з глибокою переробкою за умов модернізації цих галузей.

Водночас надважливим для економіки України, на думку авторів, є вирішення стратегічного завдання – диверсифікація експорту шляхом проведення реформ у процесі імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, а також модернізація виробництв і включення вітчизняних підприємств у технологічні ланцюги європейських компаній через залучення українських суб'єктів господарювання до спільних восьми науково-дослідницьких, комунікаційних та інформаційних проектів (що передбачається розділом IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» та V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди). Це також надасть можливість компенсувати наслідки від розриву коопераційних зв'язків з підприємствами РФ та диверсифікувати експорт, орієнтований на російські ринки.

Дослідники справедливо вбачають результат відсутності якісних структурних трансформацій у згортанні інвестиційної діяльності. Широка географічна диверсифікація джерел надходження прямих іноземних інвестицій в Україну поєднувалася зі стабільно високим рівнем концентрації основної частини їх обсягу від невеликої кількості країн, перелік яких є незмінним. Високою залишалася частка іноземних інвестицій з країн, які мають статус офшорних зон або юрисдикцій з пільговими умовами оподаткування бізнесу (Кіпру, Британських Віргінських островів, Белізу тощо). Враховуючи, що інвестиції з цих країн є переважно попередньо вивезеними вітчизняними за походженням коштами, то їх динаміка підтверджує збереження недовіри серед інвесторів розвинутих країн до умов діяльності в Україні через відсутність реальних позитивних змін інвестиційного клімату. У цьому зв'язку, у доповіді автори наводять приклади найпоширеніших державних механізмів залучення та підтримки інвестицій у країнах Центральної та Східної Європи.

В окремому розділі доповіді розкрито регіональний аспект структурних змін в Україні, зокрема, виявлено структурні особливості ієрархії регіонів, здійснено оцінку динаміки структур-

но-територіальної диспропорційності та запропоновано економічні інструменти її подолання. В Україні спостерігається найвищий серед країн ЄС рівень міжрегіональної диспропорційності, головними причинами збереження якого стала неефективна державна регіональна політика, яка реалізовувалася переважно на основі фінансового вирівнювання (за допомогою дотацій та субвенцій з державного бюджету), а також фінансового стимулювання (через Державний фонд регіонального розвитку, зміст якого полягає у створенні сприятливих можливостей для формування «точок зростання» з метою залучення додаткових інвестицій у проблемні регіони країни). Це мало б створити синергетичний ефект у подоланні міжрегіональної диспропорційності економічного розвитку, однак призвело до загострення старих і виникнення нових ризиків.

Крім того, надзвичайно негативно на економічний потенціал країни впливає збройний конфлікт на Сході України, адже йдеться не тільки про результати руйнування економіки регіону (як окупованої, так і підконтрольної Україні частини), але й про проблеми безпосередньо пов'язаних з ним підприємств інших регіонів. Ситуація у Донецькій та Луганській областях негативно позначилась також на економіці областей, які з ними межують – Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, де зосереджено значну частину промислового потенціалу України. Дослідниками запропоновано при відбудові економіки Донбасу акцентувати увагу на стратегічному плануванні розвитку територій, спрямованому на погодженні зусиль влади, суспільства, бізнесу на перспективних і раніше не використаних ресурсах регіону та концентрації ресурсів на довгострокових цілях розвитку територій.

Заслужують на увагу висновки науковців, що підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС може створити потенціал для зростання вітчизняної економіки – подібно тому, як це відбувалось у країнах Вишеградської четвірки після підписання ними відповідних угод. Зокрема, на основі результатів дослідження етапів їхнього руху до членства у ЄС, змін тенденцій та ролі окремих чинників економічного зростання авторами узагальнено показники, що можуть слугувати основою для побудови еталону, за яким може розвиватись економіка України.

Переконливими та доцільними є пропозиції авторів щодо вирішення інституційних проблем, серед яких основне місце належить недосконалому інституційно-правовому забезпеченню реформ. У доповіді ці пропозиції базуються на досить ґрунтовному аналізі відмінностей системи довгострокового стратегічного планування України та розвинутих країн, в яких його основою є бачення (візія) – концептуальний опис бажаного майбутнього, та Національна стратегія розвитку – «дорожня карта», що дозволяє рухатися до такого майбутнього, містить чіткі цілі та шляхи їх досягнення, а також набір заходів, які дозволяють оцінити прогрес країни в соціально-економічному розвитку і реалізувати стратегію розвитку країни через якісні структурні зрушення.

Вагомим є те, що у доповіді розглянуто процес структурних трансформацій, який має системний характер і визначальний вплив на формування подальших тенденцій розвитку України, та визначено напрями, за якими доцільно одночасно здійснювати структурні реформи: макроекономічний (передбачає створення ефективного конкурентного середовища через поєднання ринкових інструментів та інструментів державної політики), інвестиційно-інноваційний (передбачає обґрунтування пріоритетних ініціатив інвестування для структурно-технологічної модернізації економіки і перехід до інвестування найважливіших проектів, підтримку інноваційної діяльності у галузевій науці та впровадження їх досягнень у виробництво) та інституційний (найважливішими його завданнями є інституційно-правове забезпечення структурних трансформацій).

Важливим у доповіді, з практичної точки зору для формування структурної політики, є визначення умов, які вона має забезпечити для розвитку національної економіки, зокрема:

- створення механізму розширеної взаємодії виробництва товарів, генерації доходів та формування (стимулювання) кінцевого попиту;
- досягнення консенсусу українських бізнес-еліт щодо цілей економічного розвитку національної економіки та способів їхнього досягнення з обґрунтованим переваженням перспектив і позитивних результатів (перехід країни до моделі економічного зростання) над втратами, що супроводжують процес структурних трансформацій;
- формування провідного виробничо-господарського укладу (сукупність взаємопов'язаних виробництв та інститутів, що утворюють системну цілісність), який володіє не лише потужним потенціалом зростання, але й досить критичною масою для якісного перетворення економіки;
- гармонійне поєднання інтересів України щодо економічного розвитку, модель якого має бути моделлю визначення домінанти економічної орієнтації та реалізації конкурентних переваг, з форматом стратегічного розвитку світового господарства;
- мобілізація технологічних і соціальних джерел підвищення ефективності діяльності підприємств через пошук принципово нових інституційних, економічних та організаційних форм інтеграції індустріального та постіндустріального укладів і формування національної інноваційної системи та її включення у контури розширеного відтворення.

У підсумку автори дійшли висновку, що ні європейська інтеграція, ні зовнішня фінансова допомога не вирішать наявних системних проблем, якщо внаслідок внутрішніх структурних трансформацій не відбудеться оновлення базових механізмів суспільного розвитку.

Наукова доповідь буде корисною для фахівців у сфері економіки та державного управління, науковців, аспірантів і студентів економічних спеціальностей, а також широкого кола читачів, які цікавляться питаннями економічного розвитку України.

Т.О. Осташко,
д-р екон. наук, чл.-кор. НААН України,
головний науковий співробітник
з покладанням обов'язків заввідділу
секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»